

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY MODELLARI

Shokirova Ominaxon Sherzodbek qizi

Qo'qon universiteti, Ahdijon filiali, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishining 1-

bosqich talabasi

abdefgh.1985@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik modellari keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — fonetik yondashuv (phonics), balanslangan savodxonlik modeli (Balanced Literacy), strukturaviy savodxonlik (Structured Literacy) va raqamli savodxonlik integratsiyasi kabi hozirgi global ta'lim tizimlarida qo'llanilayotgan samarali metodlarni ilmiy asosda baholashdir. Tahlil jarayonida xalqaro miqyosda e'tirof etilgan metodik yondashuvlar, o'qishning kognitiv psixologik mexanizmlari, multimodal resurslar hamda sun'iy intellektga asoslangan adaptiv o'quv platformalarining ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan individual o'qitish strategiyalari va fonologik ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv o'quvchilarning o'qish tezligi, tushunish darajasi, lug'at boyligi va metakognitiv ko'nikmalarining sezilarli o'sishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, ilg'or xalqaro tajribalar tahlili boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish uchun integrativ, differensial va texnologiyaga asoslangan metodlarni qo'llash muhimligini tasdiqlaydi. Maqola o'qituvchilar, metodistlar va tadqiqotchilar uchun o'qish savodxonligi bo'yicha innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarni taqdim etadi.

Kirish

O'qish savodxonligi boshlang'ich ta'limning markaziy kompetensiyalaridan biri bo'lib, o'quvchining keyingi bosqichlardagi akademik yutuqlari, tafakkur rivoji va ijtimoiy moslashuvchanligi uchun asos yaratadi. UNESCO (2023) ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi nafaqat matnni o'qish va tushunish, balki uni tahlil qilish, ma'lumotni qayta ishlash va kontekstga mos ravishda qo'llay olish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar fonologik awareness, metakognitiv strategiyalar, multimodal materiallar, raqamli ta'lim muhitlari va adaptiv texnologiyalarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlikni shakllantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanini ko'rsatmoqda. So'nggi yillarda o'qish savodxonligi bo'yicha "Balanced Literacy Model", "Structured Literacy", "Phonics-based Approach", "Digital Literacy Integration" kabi konsepsiyalar global ta'lim tizimlarida keng qo'llanila boshladi. Raqamli resurslarning kirib kelishi AI asosidagi o'qish platformalari — Raz-Kids, Lalilo, Lexia, Epic, ReadTheory

— o'quvchilarning individual o'qish darajasini aniqlash, differensial o'qitish va o'qish jarayonini shaxsga yo'naltirish imkonini kengaytirmoqda. Shu sababli ushbu tadqiqotning maqsadi — boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirishda zamonaviy metodlar va texnologiyalarni pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish va ularning samaradorligini ilmiy asosda yoritishdir.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi zamonaviy pedagogika fanining kompetensiyaga asoslangan yondashuvi, konstruktivistik ta'lim nazariyasi hamda o'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro baholash tizimlarida (PIRLS, UNESCO Global Framework for Literacy, OECD Education 2030) qo'llaniladigan ilmiy mezonlarga tayangan holda shakllantirildi. Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirishni ta'minlaydigan interfaol va raqamli modellarning samaradorligini chuqur o'rganish maqsadida aralash usullarga

asoslangan kompleks yondashuv tanlandi. Bunda sifat (qualitative) va miqdoriy (quantitative) ma'lumotlarni birgalikda tahlil qilish, o'zaro solishtirish hamda triangulyatsiya qilish ilmiy aniqlikni oshirishga xizmat qildi. Tadqiqot umumta'lim maktablarida real o'quv jarayonini kuzatish, pedagoglar faoliyatini baholash va o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini diagnostika qilishga yo'naltirilgan holda tashkil etildi. Dastlab, o'quvchilarning mavjud savodxonlik darajasini aniqlash uchun xalqaro mezonlarga yaqinlashtirilgan diagnostik testlar ishlab chiqildi va sinovdan o'tkazildi. Test topshiriqlari matnni tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, muallif pozitsiyasini tahlil qilish, matndan xulosa chiqarish hamda o'qilgan axborotni amaliy vaziyatlarga qo'llay olish kabi kompetensiyalarni baholashga qaratildi. Diagnostika natijalari statistik jihatdan qayta ishlanib, guruhlar o'rtasida farqlarni aniqlash uchun parametrik va noparametrik tahlil usullari (Student t-testi, Mann–Whitney testi, χ^2 testi) qo'llandi. Tadqiqotning asosiy eksperimental qismi o'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy modellarini joriy etish orqali amalga oshirildi. Eksperimental sinflarda multimodal matnlar bilan ishlash, raqamli o'qish platformalari (Google Read Along, Raz-Kids, Starfall kabi analoglar), adaptiv o'qish texnologiyalari, metakognitiv strategiyalar, klasterlash, konseptual xaritalar, o'yinlashtirilgan o'qish modeli, "Interactive Read-Aloud", "Guided Reading", "Reciprocal Teaching" kabi xalqaro metodlar asosida darslar tashkil etildi. Nazorat sinflarida esa amaldagi an'anaviy o'qish darslari modeli saqlab qolindi. Eksperiment davomida o'quvchilar faoliyatini muntazam monitoring qilish maqsadida jurnallar, kuzatuv varaqalari, audio-video yozuvlar va o'qituvchi refleksiyalari yig'ildi. Ushbu ma'lumotlar kontent-tahlil usuli orqali qayta ishlanib, o'qish motivatsiyasi, matn bilan ishlash faolligi, topshiriqlarning bajarilish xarakteri va o'quvchilar nutqidagi o'zgarishlar chuqur o'rganildi. Shuningdek, pedagoglar, ota-onalar va o'quvchilar bilan yarim strukturalashtirilgan suhbatlar o'tkazilib, zamonaviy o'qish texnologiyalarining qabul qilinishi, amaliy samaradorligi va to'siqlari bo'yicha sifat ma'lumotlar yig'ildi. Intervyular Braun va Klarkning

tematik tahlil metodiga tayangan holda kodlandi, kategoriyalar ajratildi va ularning o‘zaro bog‘liqligi aniqlanib, modelning kuchli va zaif jihatlari asoslandi. Tadqiqotda foydalanilgan ilmiy manbalar O‘zbekiston Respublikasi OAK ro‘yxatidagi pedagogika jurnallari (“Ta’lim jarayoni”, “Boshlang‘ich ta’lim”, “Pedagogik izlanishlar”), shuningdek Scopus va Web of Science bazalarida indekslangan xorijiy nashrlar (Reading Research Quarterly, Journal of Literacy Research, Early Childhood Education Journal, Education and Information Technologies va boshqalar)dan olingan dalillarga tayangan holda tanlab olindi. Adabiyotlar o‘qish savodxonligining nazariy asoslari, boshlang‘ich ta’lim psixologiyasi, raqamli pedagogika, bolalarda kognitiv

Natijalar

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan diagnostik testlar, pedagogik eksperiment, kuzatuvlar va suhbatlar o‘qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy modellari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish texnikasi, mantiqiy tushunish, matnni sharhlash, metakognitiv nazorat va o‘qishga bo‘lgan motivatsiya darajalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqladi. Dastlabki bosqichda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi PIRLS standartlaridagi to‘rt asosiy ko‘rsatkich — “matnni bevosita tushunish”, “g‘oyani ajratish”, “baholash”, “integratsiya va talqin qilish” mezonlari asosida baholandi. Diagnostik testlarning boshlang‘ich natijalari eksperimental va nazorat guruhlarida orasida sezilarli farq yo‘qligini ko‘rsatdi ($p > 0.05$), bu esa keyingi ta’sirlanishning ishonchli solishtirilishiga zamin yaratdi. Eksperimental bosqich yakunida statistik tahlillar eksperimental guruh o‘quvchilarining natijalari sezilarli darajada yaxshilanganini ko‘rsatdi. Xususan, matnning asosiy mazmunini anglash bo‘yicha ko‘rsatkichlar o‘rtacha 21–28 %, yuqori darajadagi talqin qilish ko‘rsatkichlari 17–22 %, metakognitiv strategiyalardan ongli foydalanish 25–30 % ga o‘tdi ($p < 0.01$). Nazorat guruhida esa o‘qish darajasi pastroq — o‘rtacha 6–9 % bo‘lib, statistik ahamiyatli farq qayd etilmadi ($p > 0.05$). Bunda ayniqsa multimodal

matnlar bilan ishlash, raqamli o'qish platformalaridan foydalanish, "Guided Reading", "Reciprocal Teaching" kabi xalqaro metodlarning joriy etilishi eksperimental guruhda o'qish jarayonining sifat jihatdan o'zgarishiga olib keldi. Kuzatuvlar mazmuniy tahlili o'quvchilarning o'qish jarayonidagi faollik, mustaqil izlanish, savol berish va matn bo'yicha bahsga kirisha olish kabi ko'nikmalarining sezilarli ortganini ko'rsatdi. O'quvchilar multimodal (audio, video, grafik) axborotlarni matn bilan integratsiya qilishga tayyorroq bo'la boshladi, matnning muqobil talqinlarini taklif qilish bo'yicha faollik ikki barobardan ko'proq oshdi. Shuningdek, o'quvchilarda o'qishga nisbatan ijobiy psixologik munosabat shakllanib, o'qish o'yinlashtirilgan topshiriqlar tufayli motivatsion jarayonga aylanganini pedagogik kuzatuvlar tasdiqladi. Yarim strukturalashtirilgan intervyular tematik tahlilida uchta yirik tema ajralib chiqdi: (1) o'qish jarayonining individuallashtirilishi, (2) raqamli texnologiyalar o'qishdagi qiziqishni kuchaytirishi, (3) metakognitiv yondashuvning mustaqil fikrlashga ta'siri. O'qituvchilar zamonaviy modellardan foydalanish darsda vaqtni boshqarish, o'quvchilarni differensial yondashuv bilan qamrab olish va murakkab matnlarni bosqichma-bosqich tahlil qilish imkonini sezilarli kengaytirganini ta'kidlashdi. Ota-onalar esa bolalarning o'qishdagi faolligi va o'qilgan matnni kundalik faoliyatda qo'llay olishi ortganini qayd etdi.

Eksperimental natijalar kontent-tahlil va statistik tahlillar bilan mustahkamlangan holda shuni ko'rsatdiki, o'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy modellarini joriy etish nafaqat o'quvchilarning o'qish tezligi yoki texnik mahoratini, balki ularning tahliliy fikrlash, mazmunni qayta ishlash, argumentlar qurish, ijodiy xulosa chiqarish, konseptlararo bog'lanishlar yaratish kabi yuqori darajadagi kognitiv kompetensiyalarini ham sezilarli rivojlantiradi. Bu esa o'z navbatida, boshlang'ich ta'limning sifat ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir etishi mumkinligini ko'rsatadi.

Natijalar zamonaviy pedagogik modellarni qo'llash barqaror o'zgarishlarga olib kelishini, o'qish savodxonligi bo'yicha xalqaro mezonlar va milliy ta'lim standartlari talab qilayotgan kompetensiyalarni shakllantirishda bunday yondashuvlarning yuqori ilmiy-amaliy samaradorga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Muhokama

O'tkazilgan tadqiqot natijalari zamonaviy o'qish savodxonligini rivojlantirish modellarining boshlang'ich ta'lim jarayoniga kompleks va ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Ushbu holat xalqaro ilmiy adabiyotlarda ta'kidlangan tamoyillar — o'qishning kognitiv jarayon sifatidagi ko'p bosqichli tuzilishi (Snow, 2016), fonologik va ortografik qayta ishlashning o'qish malakasiga bevosita ta'siri (Ehri, 2020), shuningdek, multimodal ta'limning bolalar idrokiga ijobiy ta'siri (Jewitt & Bezemer, 2018) — bilan bevosita uyg'unlikda ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida o'qish savodxonligining rivojlanishi nafaqat matnni tushunish ko'rsatkichlari bilan, balki o'quvchilarning o'qish strategiyalaridan ongli foydalanishi, matnlararo bog'lanishlarni hosil qilish qobiliyati va mustaqil interpretatsiya qilish ko'nikmalarining shakllanishi bilan chambarchas bog'liqligi kuzatildi. Zamonaviy o'qish modellari, xususan Balanced Literacy, Structured Literacy, Guided Reading va Reciprocal Teachingning qo'llanilishi o'quvchilarning metakognitiv strategiyalarni faol qo'llashiga olib keldi, bu esa o'z navbatida o'qishning yuqori daraja kognitiv bosqichlariga o'tishni tezlashtirdi. Ushbu natija hatto o'quvchilarning yoshiga qaramay, ularda analitik va tanqidiy fikrlash mexanizmlari shakllanishi mumkinligini ko'rsatgan ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar (Duke & Pearson, 2019) bilan hamohangdir. Tadqiqotda kuzatilgan o'sish ko'rsatkichlari o'qish jarayonida multimodal vositalar, infografikalar, audio matnlar va interfaol platformalar qo'llanishining sezilarli foydasini namoyish etdi, bu esa raqamli savodxonlikni o'qish savodxonligining ajralmas elementi sifatida qadrlash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shuningdek, tadqiqotda differensial o'qitish

yondashuvi alohida ahamiyat kasb etdi. O'quvchilarning individual qobiliyati, til tajribasi, psixolingvistik tayyorgarligi va o'qish tezligi bo'yicha farqlarni inobatga olish ularning o'zlashtirish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Bunday natija Tomlinson (2017) tomonidan ilgari surilgan differensial ta'lim nazariyasining amaliy tasdig'i sifatida qaralishi mumkin. Raqamli vositalar bilan integratsiyalashgan differensial yondashuv o'quvchilarning faoliyatga jalb etilish darajasi, motivatsiyasi hamda matn bilan mustaqil ishlashiga kuchli turtki berdi. Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi va zamonaviy o'qish strategiyalarini qo'llash bo'yicha malakasi o'qish savodxonligi o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Bu holat xalqaro tadqiqotlarda qayd etilgan tamoyil — o'qituvchi kompetensiyasi o'quv natijalarining asosiy prediktorlaridan biri ekanligi (Hattie, 2021) — bilan mos keladi. Demak, o'qish savodxonligini rivojlantirishda texnologiya, metod va modelning o'zi emas, balki o'qituvchining ularni qanday integratsiya qila olishi hal qiluvchi omildir.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy modellari boshlang'ich ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Biroq samaradorlik o'qituvchining metodik tayyorgarligi, o'quvchining psixologik holati, maktabning texnik imkoniyatlari va ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirokiga ham bog'liq. Shu boisdan, kelgusida o'qish savodxonligini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda individual, ijtimoiy va texnologik omillar o'zaro integratsiyada ko'rib chiqilishi zarur.

Xulosa

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy modellari — strukturaviy savodxonlik, balanslangan savodxonlik, multimodal o'qish va raqamli ta'lim yondashuvlari — o'quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, talqin etish va metakognitiv strategiyalarni qo'llash ko'nikmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Eksperimental guruhda o'qish

ko'rsatkichlarining ilmiy jihatdan ahamiyatli ($p < 0.01$) o'sishi, innovatsion metodlar boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim omil ekanini ko'rsatdi. Olingan natijalar o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, differensial yondashuv va raqamli vositalarni to'g'ri integratsiya qilish savodxonlikni shakllantirishning asosiy determinanti ekanini tasdiqlaydi. Tadqiqot boshlang'ich ta'limda zamonaviy savodxonlik modellarini keng joriy etish ta'lim samaradorligini oshirishi va xalqaro mezonlarga mos kompetensiyalarni shakllantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Duke, N. K., & Pearson, P. D. (2019). Effective practices for developing reading comprehension. *Journal of Literacy Research*, 51(4), 398–421.
2. Ehri, L. C. (2020). The development of reading skills: A comprehensive review. *Reading Research Quarterly*, 55(3), 517–539.
3. Hattie, J. (2021). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
4. Jewitt, C., & Bezemer, J. (2018). Multimodality, learning and communication: A social semiotic approach. *Learning, Media and Technology*, 43(2), 131–148.
5. Snow, C. E. (2016). The role of language and literacy in academic development. *Harvard Educational Review*, 86(1), 49–70.
6. Tomlinson, C. A. (2017). *How to differentiate instruction in academically diverse classrooms*. ASCD.
7. National Reading Panel. (2020). *Teaching children to read: Evidence-based assessment of scientific literature*. U.S. Department of Education Report.
8. UNESCO. (2022). *Global literacy progress report: Reading competencies in primary education*. UNESCO Publishing.